

SHAXMAT PARTIYASIDA DEBYUTNING AHAMIYATI***Umirov Uchqun Eshtemirovich****O'zbekiston-Finlandiya pedagogika instituti
aniq-tabiyy fanlar va jismoniy madaniyat fakulteti
sport faoliyati shaxmat yunalishi 1-kurs talabasi*<https://doi.org/10.5281/zenodo.7133324>

Annotatsiya: Mazkur maqolada shaxmat partiyasini qanday boshlashni o'yin natijasiga ta'siri haqida va shaxmatchilar o'z temperamentlariga mos debyt tanlashlari mumkinligi haqida tavsiyalar va amaliyot xulosalari bayon etilgan. Debyutlar turlari va ularda qanday harakatlanish kerakligi bayon etilgan.

Kalit so'zlar: Debyut, ochiq debyutlar, yarim ochiq debyutlar, yopiq debyutlar, metelshpil, enshpil, partiya temperament.

Ko'pchilik havaskor shaxmatchilar shaxmatni o'rganishayotganlarida trenir va ustozlar shaxmat o'yinining boshlanishi ya'ni "debyut"ni o'rgatadilar va tavsiya etadilar. Debyut shaxmatchiga nega kerak? Debyut bu shaxmat partiyasi boshlanishidan o'rtacha 10-15-xodgacha bo'lgan yurishlarni o'z ichiga oluvchi partiyaning bir qismi hisoblanadi. Debyutda asosiy vazifalar shaxmatchi o'z spohlarini tezroq va qulayroq xonalarga rivojlantirishi va o'z shoxini xavfsizligini taminlashi bilan birga raqib spohlarini qulay xonalarga joylashishiga qarshiliklar qilishi va raqibga o'yin boshidan muammolar yaratishi kerak.

Shaxmatning debyut qismini yaxshi o'zlashtirmagan havaskor shaxmatchilar duch keladigan muammolar bu: o'yin boshidan yomon vaziyat (pozitsiya) olish, o'yin o'rtalarida qiyin pazitsiyalarga tushib qolish, uyinda tez mag'lubiyatga o'chrash, turnirlarda o'z istedodini yetarlicha ochib beraolmaslik, turnir oxirlarida charchab qolish, partiya ohirlari (enshpil) da yutuqli pazitsiyalarda ham charchoq oqibatida durrang qayd etish yoki o'yin yutqazishlari mumkin. Debyutni yaxshi bilmaslikni enshpilda charchab qolish bilan bog'liqlik sababi shundaki o'yin boshidan yomon pazitsiya olmaslik uchun debyut bilmagan shaxmatchidan chuqur hisob-kitob olib borish va kuchli tasavvurni ishga solish talab etiladi. Bu esa ancha aqliy va jismoniy kuch talab etadi. Natijada shaxmatchining kuchi enshpilga yetmay qolishi, enshpildagi chuqur hisob-kitob qilish kerak bulgan yurishlarda va pazitsiyani baholashda qupol hatolarga yul quyishi mumkin.

Debyutni yaxshi o'rgangan shaxmatchi esa o'yin boshlaridan qiynalmasdan yaxshi pazitsiyalarga chiqishi, raqiblarini esa o'yin boshidan pazitsiyada vujudga kelayotgan debyut variantlari haqidagi bilmini sinovdan o'tkazishi, enshpilgacha o'z kuchini saqlab enshpilda chiroyli o'z kuchida uynay olishi mumkin buladi.

Debyut necha xil bulishi mumkin? Debyutlar katta uch guruhga bo'linadi:

1. Ochik debyutlar

2.Yarim ochiq debyutlar

3.Yopiq debyutlar

Ochiq debyutlar o`z nomiga mos raqiblar ochiq o`yin boshidan hujumkor taktikalarga boy harakatlanishadi.Bunday debyutlarda markaziy xonalar ochiq xolatda bo`lib piyoda va spohlar mustahkam joylashishiga raqiblar harakat qiladilar.Ochiq debyutlarga 1 e4-e5 yurishidan boshlangan barcha debyutlar kiradi.

Yarim ochiq debyutlar ko`pincha oqlar ochiq debyutga uynamoqchi bo`lganida qoralar buni rad etgan vaziyatlarda yarim ochiq debyutlar hosil bo`ladi.Bu turdagi debyutlarda taktika va kambinatsiyalar o`yin boshidan kam bo`lsada uchrab turadi lekin ko`p xollarda metilshpilga raqiblar kam talofatlar bilan yetib oladilar.Piyodalar debyutdan markaziy xonalarda va shu xonalar atrofida faol joylashib spohlar markaziy xonalar atrofidagi xonalarda markaz uchun kurashadilar.Bunday debyutlarda markaziy xonalarga kurash enshpilda qizgin kechadi.Yarim ochiq debyutlarga oqlarning 1.e4 yurishiga qarshi qoralar 1..e5 dan boshqa barcha javoblari orqali boshlangan debyutlar kiradi.

Yopiq debyutlar oqlar ochiq debyut boshlanishidan chetlashganlarida vujudga keladi .Bu turdagi debyutlar pazitsionniy shaxmatchilar uchun mosroqdir.Yopiq debyutlarda ham taktika kombinatsiyalar uchrab turadi lekin nisbatan kamroq bulib kuproq pazitsionni partiyalar buladi.Markaziy xonalar piyodalar bilan yopiq xolatda bulib spohlar va piyodalar qanotlardan hujum chiziqlari yaratadilar.Yopiq debyutlar oqlarning 1.e4 yurishi yurilmaydigan barcha debyutlar kiradi.

Havaskor shaxmatchilar qanday qilib o`zlariga(stillariga) mos debyut tanlashlari mumkin?

Shaxmat buyicha 6-jahon chempioni Mixail Botvinnik shaxmatchi o`yinni qanday boshlashni o`z xarakter(temperament) turidan

kelib chiqib tanlashini tavsiya etgan.Masalan:

Sangvinik:Quvnoq,biror yangi narsani o`rganishga qiziquvchan,tez kirishuvchan,hammaga hushkayfiyat ulashadigan,kiriativlikni yaxshi kuradigan inson bulishadi bu turdagi shaxmatchilarga ochiq debyutlarni ko`proq o`rganishlari va uynashlarini tavsiya etiladi.

Bular:(oqlarda

Italyancha partiya

1 e4-e5

2 Of3-Oc6

3 Fc4-Fc5

Gambit Evans

1 e4-e5

2 Of3-Oc6

3 Fc4-Fc5

4 b4

Shatlandcha partiya

1 e4-e5

2 Of3-Oc6

3 d4

Shotlandcha gambit

1 e4-e5

2 Of3-Oc6

3 d4-ed

4 Fc4

Markaziy debyut

1 e4-e5

2 d4-ed

3 Frd4

Shox gambiti

1 e4-e5

2 f4-ef

Venacha partiya

1 e4-e5

2Oc3-Of6

Ispancha partiya

1 e4-e5

2 Of3-Of6

3 Fb5 v.h.k

Qoralarda

Ruscha partiya

1 e4-e5

2 Of3-Of6

Filidor himoyasi

Xolirik: Qiziqqon,tashabuskor,harakatchan va masulyatli murakkab o`yinlarni hobbijiladigan inson bulishadi bu turdagi shaxmatchilarga ochiq va yarim ochiq debyutlarni uynashlari tavsiya etiladi.

Bular(oqlarda

Gambit Evans(3-betda)

Markaziy gambit

1 e4-e5

2 d4-ed

3 Fc4

Shotlandcha gambit(3-betda)

Shox gambiti (4-betda)v.h.k

Qoralarda

rad etilgan Gambit Evans

4...-Fb6

ikki ot himoyasi(4-betda)

rad etilgan shox gambiti

2...-Fc5

Melanxolik:Tasirchan, hissiyotli,sezgir,fantaziya qilishni yoqtiradigan,ijodkor inson bulishadi bu turdagi shaxmatchilarga yarim ochiq debyutlarni kombinatsiyali pazitsiyalarni o`rganishlari tavsiya etiladi.

Bular:

Fransuzcha himoya (6- betda)

1 e4-e5

2 Of3-d6

ikki ot himoyasi

1 e4-e5

2 Of3-Oc6

3 Fc4-Of6

Vengircha himoya

1 e4-e5

2 Of3-Oc6

3 Fc4-Fe7

Latish gambiti

1 e4-e5

2Of3-f5 v.h.k)

Falkberra qarshi hujumi

2...-d5

Filidor himoyasi (4-betda)

Latish gambiti (5-betda)

ruscha partiya (4-betda)

fransuzcha himoya

1 e4-e6

karo-kan himoyasi

1 e4-c6

sitsilyancha himoya

1 e4-c5

Alyoxin himoyasi

1 e4-Of6 v.h.k)

karo-kan himoyasi (6- betda)

sitsilyancha himoya (6- betda)

Pirsa-Ufimseva himoyasi

1 e4-d6

Alyoxin himoyasi(6- betda) v.h.k)

Fligmatik:Sokin va bosiq,pazitsiyaga mantiqli yondashadigan, pazitsiya elemintlariga e'tiborli, sabirli,oqko`ngil inson bulishadi bunday shaxmatchilarga yopiq debyutlarni, pazitsionniy vaziyatlarni ko`proq o`rganishlari va uynashlari tavsiya qilinadi.

Bular

Oqlarda

Farzin gambiti

1 d4-d5

2 c4

Kataloncha boshlanish

1 d4-d5

2 c4-e6

3 Of3-Of6

4 g3

Farzin piyodalari debyuti

1 d4-d5

2 Fg5

Berda debyuti

1 f4

Reti debyuti

1 Of3-d5

2 c4

Inglizcha boshlanish

1 c4

Polsha debyuti

1 b4 v.h.k

Qoralarda

Qabul qilingan Farzin gambiti

1 d4-d5

2 c4-dc

ortodoksalniy himoyasi

1 d4-d5

2 c4-e6

slavyancha himoya

1 d4-d5

2 c4-c6

Ragozin himoyasi

1 d4-d5

2 c4-e6

3 Oc3-Of6

4 Of3-Fb4

Albina qarshi hujumi

1 d4-d5

2 c4-e5

eski hind himoyasi

1 d4-Of6

2 c4-g6

3 Oc3-Fg7

Benoni himoyasi

1 d4-c5

Volj gambiti

1 d4-Of6

2 c4-c5

3 d5-b5

Gurunfild himoyasi

1 d4-Of6

2 c4-g6

3 Oc3-d5

yangi hind himoyasi

1 d4-Of6

2 c4-e6

3Of3-b6

Nimsovich himoyasi

1 d4-Of6

2 c4-e6

3 Oc3-Fb4

gollandcha himoya

1 d4-f5

Budapesht gambiti

1 d4-Of6

2 c4-e5 v.h.k)

Aralash temperamentli insonlar ham buladi inson o`z temperamentiga mosroq debyutlarda yaxshiroq va muvaffaqiyatliroq o`ynaydilar.havaskor shaxmatchilarga o`z temperamentlariga mos keladigan debyutlardan oq va qoralarda 5-6 ta debyutlarni repertuarlariga kiritib quyishlari tavsiya etiladi.

Belgilar:

S-shox

Fr-Farzin

R-rux

O-ot

F-fil

Piyoda(yurgan xonasi yoziladi)

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Анатолий Карпов, Николай Калинин “Начальны курс дебютов”-серия «школьный шахматный учебник» -2007.
2. Ботвинник М.М Аналитические и критические работы 1928-1986:-М.:Физкультура и спорт 1987. Н.Норбоев.
3. Шахмат назарияси ва методикаси (ўқув қўлланма)/ Н.Норбоев.
4. Термиз Давлат университети. “Yosh kuch”. – Тошкент, 2021 .